

О. І. НЕЧИТАЙЛО
«МЕНЕ ЛЮБОВ НЕНАВИСТІ НАВЧИЛА...»
(КОНТРАСТ У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

Поетом контрастів була славетна Леся Українка, яка сама зазначала, що контрасти в поезії — від контрастів життя:

Усе одбивається в пісні, як в морі:
Рожевая зоря, й червоная кров,
І темна ненависть, і ясна любов,
І племінь пожару, і місяць, і зорі.

(«Поет під час облоги»)

Звичайно, людське буття складне й багатогранне, зіткане з добра і зла, радості й туги, любові і журби, сміху і сліз. Є в ньому високе і низьке, чорне й біле, прекрасне і потворне, правда і брехня. Та й сама людина — істота складна, ніби створена з протилежностей. «Сказати, що людина складається з сили і слабості, з розуміння і засліплення, з мізерності і величчя, це значить не засудити її, а визначити її сутність», — зауважував видатний французький мислитель Д. Дідро. У поезії Лесі Українки слово то гримить громом і блискавкою розтинає, то лине угору, мов жайворонка спів, дзвіночком срібним, то розсипається, мов дзвінкий дощ, просвічений промінням, що спадає до землі, мов ті листочки, що зриває буря, мов діамантові сніжинки в хуртовину, то чарує звуками арфи, що лестить тільки в снах дітей щасливих. Мінорні настрої змінюються бойовими закликами — пориваннями до *заповітних високостей*, до роздумів про зміну життя, про нове суспільство:

Як світ новий з старого збудувати?
Як научить байдужих почувати?
Як розбудити розум, що заснув?

(«ґа. Сонет»)

Антонімію в широкому її розумінні — і лексичні (словникові, загальномовні) антоніми, і антоніми okazіональні, контекстуальні — як вираження протилежних начал не випадково використовує поетеса для відображення суперечливої суті явищ, діалектики самого життя. Антонімічні протиставлення сприяють розрізненню понять, точному та ясному оформленню думки, підкреслюють антагонізм зображуваного чи, навпаки, тісню взаємодію протилежностей:

Мов хвиля морська в ясну бурю
І темна, й блискуча, й раптова,
і сонцеві рідна, й безодні
була б моя пісня без слова.

(«Lied ohne Klang»)

Або:

Раптом вирости в мене і сплеснули крила,
І понесли мене вгору шляхом променистим...
В тую країну, де *щастя* і *горе* однаково милі,
В тую країну, де *усміх* і *сльози* однаково ясні,
В тую країну, де *чола підводять похилі*.
Де не *сльозами*, а *співом* *ридають нещасні*.

(«Зоря поезії»)

Улюбленими антонімічними парами поетеси є прямі протиставлення: *любов* і *ненависть*; *правда* і *зло*, *кривда*; *життя* і *смерть*; *радість*, *щастя* і *горе*; *рай* і *пекло*; *рідний* і *чужий*; *ясний* і *темний*; *новий* і *старий*; *веселий* і *сумний*; *вбогий* і *багатий*; *небесний* і *земний*; *радоці* і *туга*; *сміятися* і *ридати*; *надія* і *розпач*.

Крім традиційних протиставлень, відсвіжених в індивідуальних контекстах, поетеса звертається до нових, самобутніх, надзвичайної сили контрастних образів, сповнених високого інтелектуального змісту:

Завжди *терновий вінець*
буде кращий, ніж *царська корона*.
Завжди величніша *путь*
на *Голгофу*, ніж хід *тріумфальний*.
(«Завжди терновий вінець...»)

Або:

Хто летить в *безодню чорну*.
Хто в *сріблястій емпіреї*,
Хто *хаос непевний бачить*,
Хто з *зірками водить коло*,
(«Часто кажуть: «ясні зорі...»)

Виявляється, що можна протиставляти не тільки *темну хмару* та *веселку ясну*, *темну ніч* і *зоряну ніч*, *сміх* і *сльози*, *радість* і *тугу*, а й *слово* і *силу*, *слово* і *зброю* (тут уже єдність протилежностей), і навіть *рожеве* та *червоне* (такі, здавалося б, близькі кольори), щоб ще більше увиразнити символи ніжної *зорі* (нового дня, майбутнього, що народжується, а може, тільки уявляється у мріях) і *крові* (тяжкої боротьби, що супроводить народження нового).

Мотиви боротьби, що звучать у громадянській ліриці Лесі Українки, також посилюються протиставленням *весни* (оновлення, прогресу) і *зими*, *туману* (консерватизму, застою):

Весняная сила в душі моїй *грає*,
Її не *зломали зимові морози міцні*,
Її до землі *не прибили тумани важкі*.
(«У чорну хмару зібралася туга моя...»)

Глибоким сердечним сумом сповнені рядки, в яких так болюче контрастують образи *весни* і *літа*, що символізують надії, сподівання, оновлення і розквіт, та *осені* з її плачем і похмурістю:

Осінній плач, *осінній спів посеред літа золотого*
непереможно забринів
із серця мого.
Ох, то ж за те, що *восени*,
сумного, млистоного поранку,
я раз невчасно завела собі *веснянку*...
(«Осінній плач, осінній спів...»)

Одним з улюблених образів Лесі Українки, що часто використовується для створення найнесподіваніших контрастів, є *плющ*. Це й символ взагалі живого на протигагу неживому: *плющ* і *мармур* («Ти не хтів мене взять...»), *плющ* і *руїна*, на якому тримається вся образна система вірша «Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти...»:

Хотіла б я тебе, мов *плющ*, обняти,
Так міцно, щільно, і закрить од світа,
Я не боюсь тобі життя одняти,
Ти будеш, мов *руїна*, листом вкрита.
Плющ їй дає життя, він обіймає,
Боронить від негоди стіну голу,
Але й *руїна* стало так тримає
Товариша, аби не впав додолу.

В інших поезіях — це символ незахищеності, смутку, покори невблаганній долі: протиставлення кедра та кипариса (їх міці, відваги, стійкості) і *плюща* в «Ніобеї». Та, мабуть, найскладніший цей образ у поезії «Відповідь». Тут *плющ*, з одного боку, — втілення слабкості, потреби захисту, опори, на протигагу силі *дуба* і водночас його антипод, бо «губить силу дуба», а з іншого, — це й оздоба, окраса, символ життя (знову — *плющ* і *руїна*):

Моє кохання — то для тебе згуба:
Ти наче *дуб високий та міцний*,
Я ж наче *плющ похилий та смутний*, —

Плюща обійми гублять силу дуба.
Та без притулку плющ зелений в'яне,
Я не зав'яну, я знайду *руїни*,
Я одягну обдерті, вбогі стіни,
Зелений *плющ* оздобою їм стане.

Виразні образи, що ґрунтуються на контрастах, відбивають здатність людини усвідомлювати зміну відчуттів і вражень, дають можливість зрозуміти діалектику боротьби і єдності полярних понять, перехід одного якогось стану у його протилежність. Мовні засоби, якими користується Леся Українка для вираження протиставлень, дуже різноманітні: тут і постійні, загальномовні антоніми, і контекстуальні, що виникають унаслідок переносного вживання слова в особливому, специфічному значенні, яке не закріплене в мові, а існує тільки у певному словесному оточенні, і складні асоціативні протиставлення, що виникають скоріше із потенційного значення слова. І тому багато яскравих рядків із поезії Лесі Українки стали афоризмами: «Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив», «Мене любов ненависті навчила», «Наша смерть научить інших, як треба жити» та ін. «...Від часу Шевченкового «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте» Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосилої, хворої дівчини», — писав Іван Франко. Так і в оцінці творчості Лесі Українки письменникові прислужилися контрасти, протиставлення. Втілені в карбованих рядках Лесині контрастні образи промовляють до нащадків:

...я умру, і в світі запалає
Покинутий вогонь моїх пісень,
І стримуваний племін засіє,
Вночі запалений, горітиме удень.